

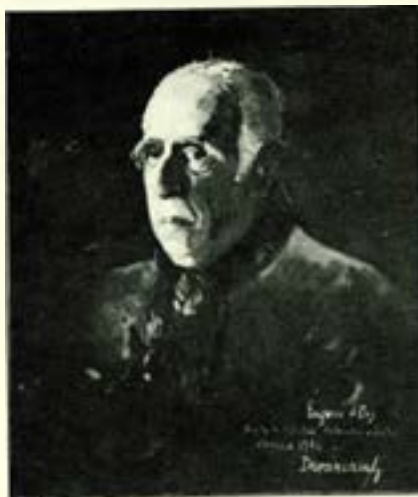
DE XENIUS A EUGENI D'ORS

NOTES PER CONTRIBUIR A UNA REHABILITACIÓ DE LA SEVA MEMORIA

El dia 8 de desembre de 1919, en hores crítiques per a ell, Eugeni d'Ors escrivia a Canet de Mar —on el mateix dia inaugurava una Biblioteca Popular— el pròleg per a l'edició castellana de "La Ben Plantada", que començava amb aquestes paraules prou explícites: *"No siempre hemos vivido en buena armonía mi Catalunya y yo. Casi a diario me he batido con ella, y tengo la punzante seguridad de haberla alguna vez lastimado. ¿Habrá joven amor fecundo sin pelea y heridas?"*.

En aquells moments, Eugeni d'Ors era encara una figura destacadíssima de la intel·lectualitat catalana. Nascut a Barcelona l'any 1881, doctorat en Dret i Filosofia i Lletres, viatger per Europa, de paraula brillant i prosa ben tallada, s'erigí en puntal indispensable del Noucentisme, l'estil que ell contribuï a formar en uns moments en què coincidien la liquidació de la delinqüència de l'últim Modernisme i la voluntat de reglamentar la llengua catalana rescatada per la Renaixença. Eugeni d'Ors —que en la seva creació literària havia fet famós el pseudònim de Xènius— escrivia des de l'any 1906 la secció pràcticament quotidiana del "Glosari" al diari "La Veu de Catalunya", des d'on s'erigí en cronista i conductor d'una escola original que redescubria el classicisme i forjava una Catalunya nova, que políticament havia de reeixir amb la creació de la Mancomunitat, de la qual havia arribat a ser Director d'Instrucció Pública. Esperit inquiet i indagador infatigable, s'interessava per tots els fenòmens culturals de l'època, i per aquelles dates de l'any dinou mostrà la seva devoció pel sindicalisme i la revolució obrera, qüestió que l'enfrontà ideològicament amb Josep Puig i Cadafalch, successor d'Enric Prat de la Riba en la presidència de la Mancomunitat, home de caràcter difícil que aviat havia de topar amb el tarannà histriònic de d'Ors. El xoc no es feu esperar, i vestint el distanciament ideològic i de caràcters de "qüestió de pràctiques administratives", Ors es veié

"Hores inquietes de l'Avui: qui serà, doncs, el vostre cronista?"
Eugeni D'Ors: Glosari, 1907

L'últim retrat de Xènius (1954) pintat per Durancamps. (Museu d'Art de Sabadell)

desposseït dels seus càrrecs i, ben aviat —degut a la seva desorbitada reacció i el seguit de malentesos que s'esdevingueren—, marginat de la cultura catalana i àdhuc rebutjat pels mateixos que havien estat els seus addictes.

Tot això succeïa entre els anys 1919 i 1922, fins que el 1923 Eugeni d'Ors abandonà Barcelona i s'instal·là a Madrid, on reempenia la publicació del "Glosari" —ara ja, naturalment, en castellà— al diari "ABC". Tot això, també, forjà el gran equivoc entorn a la seva figura, amb les consegüents reticències que encara duren els nostres dies, com s'ha pogut comprovar davant la indiferència amb què ha transcorregut el vint-i-cinquè aniversari de la seva mort, que es complia el 25 de setembre

proppassat: d'aleshores ençà hi ha, si més no, la figura catalana de "Xènius" (1881-1922) i la castellana de "don Eugenio" (1923-1954)

L'aportació d'Eugeni d'Ors a la cultura catalana del seu temps fou talment decisiva, i, ultra la seva disponibilitat en altres camps, es plasmà, com s'ha dit, en el gairebé mític "Glosari", qu'escriví sense interrupció des del gener de 1906 al gener de 1920 i des del qual atalaiava no ja el fet cultural català sinó l'universal en els seus múltiples aspectes, cosa que prou reconegueren tants contemporanis seus: si Joaquim Folguera el definia com "esperit vast, sensibilitat aguda, voluntat formidable de cultura", Josep Pla senyalava la seva obra com "un treball admirable de subversió antiprovinciana". El Noucentisme significava per a ell la institució de l'ordre, la cultura, la raó, el clar i distint, i no sembla cap exageració dir que aquest corrent ha fet possible el període col·lectiu més esplendorós de la nostra cultura. Si ell podia parlar, el 1906, de com "aquest Glosari, curva, obliqua i desigual història de l'esperit català en el Noucents, s'ha atribuït ja missions diverses: recollir palpitations del temps, fent propaganda de civilitat, construir una **Metafísica usual**, predicant Arbitrarisme i Imperialisme, registrar els més alts esforços del nostre jovent, i molts altres, sense comptar la de fer somriure de tant en tant el bon lector i la d'inquietar-lo amb freqüència...", heus aquí que la perspectiva històrica agrupa els grans noms associats a aquella època i a aquell estil en una llarga llista que ens fa pensar que —vulguen o no— encara avui vivim de les rendes noucentistes: sense ànim d'esgotar el tema, pensem que la nòmina del Noucentisme comprèn escriptors com Josep Carner, Guerau de Liost, Josep M.ª Lòpez-Picó, Carles Riba, Joaquim Folguera, Agustí Esclausans; pintors com Joaquim Torres García, Josep Obiols, Xavier Nogués, Feliu Elias, Francesc Galí, Josep Aragay,

Josep de Togores, Joaquim Sunyer; escultors com Josep Clarà, Enric Casanovas, Joan Rebull, Frederic Marès; arquitectes com Josep Goday; decoradors com Santiago Marco o Josep Mainar; músics com Eduard Toldrà; impressors com Joaquim Horta o Joan Sallent..., tants noms que no solament solidificaren una cultura pròpia, sinó que la feren paragonable a altres més normalitzades que no pas la nostra.

Amb la seva tasca de "mig filòsof, mig literat", segons expressió de Joan Fuster, Xènius donà cos de doctrina a aquells corrents fent periodisme actiu i vehiculant en ell el seu pensament, en apariència tan dispers com coherent en el fons, com es demostrava quan aplegant una sèrie de gloses en feia un llibre unitari. Així aparegueren, per citar-ne alguns dels escrits a Barcelona, "La Ben Plantada", "Gualba la de mil veus", "Oceanografia del tedi", "La vall de Josafat" o "Tres horas en el Museu del Prado", títols alguns d'ells ben proverbials. Val a dir que aquesta tasca li ha estat prou reconeguda, i que avui dia cap crític seriós no es veu en cor de regatejar-li; el propi Joan Fuster —no gens suspicte de reverències hipòcrites— ho palesa en la seva "Literatura Catalana Contemporània" quan escriu: "El Xènius primitiu, el del Glossari del 1906 al 1920, és una peça valuosíssima del Noucentisme català. Avui, distanciat dels prejudicis i de les picabaralles d'aleshores que emmascaraven aquest fet, no d'Ors, però si Xènius resta definitivament considerat com una "figura de popa" de la recuperació intel·lectual de Catalunya i del català".

Però si d'Ors passà quaranta anys de la seva vida vinculat activament a la cultura catalana, heus aquí que en passà trenta més prosseguint la seva tasca fora de Catalunya. En tot cas, és aquesta la tasca que es silencia entre nosaltres, fent-li retret de la seva "traïció", però oblidant que la seva obra prossegueix i que, cíclica com és, de fet no es pot deslligar de la que havia portat a terme fins aleshores.

Ja s'ha fet constar que el "Glossari" reneix al diari "ABC", ara amb el nom de "Nuevo Glossario", com seguirà anys després sota la rúbrica de "Novísimo Glossario" en altres periòdics. Al cap de pocs anys d'arribar a Madrid, d'Ors és elegit membre de l'Acadèmia de la Llengua, com més tard ho serà de la de la Història; segueix viatjant per Europa i l'esclat de la guerra civil espanyola el sorprèn a París, des d'on opta per passar a l'Espanya nacional, que l'acull

Eugeni d'Ors, per Ramon Casas

amb tota mena de consideracions i on crea el "Instituto de España" i assoleix per poc temps el càrrec de Jefe Nacional de Bellas Artes. Després de participar en els primers fastos del règim, prou necessitat de disposar d'intel·lectuals de vàlua, d'Ors es va apartant dels possibles compromisos polítics i es dedica novament a la seva obra. Cal destacar, als anys quarantes, la publicació, en el camp de la història, de "La civilización en la Historia" i "Epos de los Destinos", treballs preparats anteriorment a França, i, sobretot, la producció d'una sèrie de llibres sobre temes d'art, terreny en el que excel·lí extraordinàriament degut el seu gust i la seva penetració crítica: a Barcelona ja escriví les famoses "Tres horas en el Museo de Prado", al que havien de seguir "Mis Salones" i "Arte de entreguerras" —sobre l'art modern a Espanya i al món, respectivament— "Introducción a la crítica de arte", "Cézanne", "Goya. Picasso. Zabaleta" i sobretot, "Lo Barroco". En el terreny filosòfic, "El secreto de la Filosofía" i "La Ciencia de la Cultura", editat pòstumament, però ja redactat en una primera versió el 1936. En el terreny de l'art fou de summa importància la creació de l'"Acadèmia Breve de Crítica de Arte" —historiada per Manuel Sánchez Camargo— i la celebració d'unes exposicions antològiques sota el títol de "Salón de los Once", en les

quals, per cert, mostrà gran preferència per la pintura catalana contemporània, des de Nonell a Tàpies.

L'obra tan vasta i variada de d'Ors conté, però, una unitat manifesta, unitat que es mostra d'una manera cíclica a través de les repeticions a què es presta un gènere periodístic com és el de les gloses, i que es formula palesament en els seus dos últims grans llibres. Des d'un punt de vista filosòfic denota, en els seus primers passos, la influència del darrer pragmatisme nord-americà, aviat superat per l'assimilació de Bergson —del qual seguí cursos al Collège de France— i, sobretot, de Cournot: de l'influx de Bergson sorgí la seva teoria de "l'Home que treballa i que juga", i del de Cournot la idea de l'ordre com a activitat cognoscitiva fonamental; també cal anotar una certa influència de Maurras, del qual recollí la idea del Catolicisme com factor d'unitat i de cohesió social. D'aquí en sortirien els coneguts lemes, esdevinguts tòpics, de "l'Obra Ben Feta", la "Santa Continuitat", les constants històriques, etc.

Però, ultra la sistemàtica i l'originalitat, no crec que, des d'una consideració rigorosament filosòfica, s'hagi de veure en Ors un filòsof de primera línia, constructor de grans sistemes. "Especialista en idees generals", com s'autoqualificà en certa ocasió, era per sobre de tot un indagador de la cultura, hereu dels grans pensadors que admirava: Sòcrates, Erasme, Montaigne, Voltaire i, en un altre aspecte, de Goethe, del qual tractava d'assolir-ne la grandesa. Fonamentalment, d'haver-lo de definir amb poques paraules, se'l podria qualificar de nou enciclopedista encarat al Mediterrani; abundant en aquesta opinió, en article d'homenatge en ocasió de la seva mort, Juan Antonio Gaya Nuño escrivia a la revista "Insula": "...yo no califico a Eugenio d'Ors de filósofo sino en el concepto dieciochesco, en el concepto de ilustrado, culto y curioso, en el de europeo, atento y vigía, en el de humanista, viajero y científico".

* * *

La figura d'Eugeni d'Ors ha estat contradictòria i sovint ha recollit adeptes i enemics, talment com imitadors i envejosos. En el fons, crec que ell mateix n'era, de contradictori. Josep Pla l'ha definit com un romàntic que desitja ser clàssic; és veritat, però diguem-ho d'acord amb la seva nomenclatura: vivia una pugna entre el barroc i el clàssic, entre les formes que volen i les formes

Es una gentilesa de

"GALERIES
ROVIRA"

Sant Pere, 22 Tel. 726 19 59

SABADELL

que pesen, i així podriem dir que, a l'ensens que la seva figura "pesava", el seu pensament "volava". Se'l titlla, encara, d'orgullós i d'egòlatra, però no s'ha parat compte en el paper que, en la persona i l'obra, hi juga la ironia, que alhora subratlla i contrasta aquella egolatria. Se l'acusa de ser obscur i amanerat en el seu estil, però resulta que el seu pensament es diàfan de tan clar ("Difícil y claro, fácil y oscuro" titulà una glosa de 1927), de la mateixa manera que el lector apressat el troba feixuc, sense adonar-se que, ben sovint, és divertit (pensem en Chesterton, si cal: divertit no és el contrari de seriós, és el contrari de no divertit). Però les grans contradiccions d'Eugeni d'Ors són dues de ben greus: ell, que tant s'esforçà en elevar l'anècdota a la Categoria, heus aquí que ha estat una gran víctima de les anècdotes, que tot sovint han derivat en falòrnies; ell, que tant s'esforçà en esdevenir personatge singular, heus aquí que deixà un rastre de pretesos imitadors que han falsejat la seva empremta (implacable, Josep Pla ja deia el 1919: "la fatalitat de la manera de Xènius és crear Xènius petits").

Als vint-i-cinc anys de la seva mort, pagat amb escriu el purgatori de l'oblit en el que sovint llancem els homes il·lustres del país, potser caldria rehabilitar la personalitat d'Eugeni d'Ors i una manera de fer-ho seria la de reconstruir la unitat de la seva figura, superant l'absurda dicotomia entre Xènius i Eugenio d'Ors. Que en aquesta nova "heliomàquina", en aquesta nova lluita per la llum, com la que ell s'esforçava en portar a cap, ens hi ajudin les seves pròpies paraules que cloïen el pròleg que escriví l'any 1950 des de la "seva" Ermita de Sant Cristòfol, a Vilanova i La Geltrú, pel primer —i, ai!, únic— volum de la seva Obra Catalana Completa:

"En la present ocasió, fasque nefasque, el gust de l'autor fóra la integritat. S'hi farà el que es pugui. I ell té la seguretat que, llesta la tasca, del Glosari de Xenius no en pot resultar sinó una esclatant confirmació d'aquella unitat vocacional, al llarg d'una vida que ell ha subratllat sovint com una revelació de qualsevol veritable biografia, menyspreadora de la puerilitat d'aquells famosos "períodes", que sol multiplicar la incomprensió referidora. No, no hi ha substancialment una "època blava" o una "època negra", en la producció de tal artista. No hi ha una "època catalana" i una altra "de París", en la tasca del Glosador. Xenius, com a signatura, va morir el 1920. Però, no fóra estrany que l'Angel Custodi, que presideix el seu inacabable treballar a l'ombra vetusta dels sostres d'un casal de Madrid, s'anomenés encara Xenius".

DE "UNA FLAMA" (Memòries)

Mn. JACINT VERDAGUER I EL CANONGE COLLELL

per MANUEL FOLGUERA i DURAN

Celebrarem solemnement les Noces el dia 11 de setembre de 1890, en el Cambril de la Mercè, de Barcelona, essent-ne testimonis, per la meua part, els inoblidables amics i companys de lluita, Antoni de P. Campmany i Narcís Verdaguer i Callís i beneint l'enllaç el Canonge vigatà i eximi patrici Mn. Jaume Collell.

Em plau recordar aquí, una petita anècdota referent al particular. Tan prompte senyalàrem la data del casament, acompanyat del bon amic Verdaguer i Callís, visití i immortal poeta Mn. Jacint Verdaguer, en el piset que tenia al carrer de la Canuda, per a demanar-li la seva intervenció. Mi accedí amb generós afecte. Però, en el moment que anava a acomiadar-me'n, després de regraciar-li l'atenció, arribà el Canonge Collell. Ens saludàrem i aleshores Mn. Cinto li indicà l'objecte de la meua visita.

— Com s'enten? — exclamà Mn. Jaume amb aquella abrivada en ell característica—. No ets tu el més indicat per a casar en Folguera. Aquesta tasca em pertany a mi, tractant-se d'un lluitador catalanista, no pas precisament d'un escriptor o d'un poeta.

En Verdaguer no resistí (1). Jo vaig restar confós i aturidit, i la variació fou convinguda. Però, això sí, quan arribàrem a les vigílies del dia senyalat, resultà que Mn. Collell no s'havia anotat la data, ni es recordava del compromís contret, i calgué bellugar-se un xic per evadir un compromís seu ulteriorment fixat per al mateix dia. Després vaig aprendre que eren en ell freqüents els obllits de tota mena, car l'ilustre poeta obrava generalment de bursada i sempre sota les impressions del moment que vivia. Amb tot, fou ell qui beneí les nostres noces.

***

Jacint Verdaguer i Jaume Collell
Aquesta foto fou obtinguda a La Garriga, el març del 1895

(1).— Una altra petita anècdota recordo d'aquesta entrevista. En el curs de la conversa, com fos que en Verdaguer i Callís explicà les campanyes que havíem fet junts pro Catalunya, Mn. Collell retregué la incomprensió i mala voluntat dels castellans, que provocaven freqüents conflictes per llur afany de predominar. De cop girant-se a Mn. Cinto, li digué agressivament: —Bé, i què hi dius tu?—. Mn. Cinto, amb aquella veu dolça i apagada tan ajustada al seu temperament (llavors "apacible") contestà, com si temés extralimitar-se: —Cal reconèixer que no ens estimen, no ens estimen.— Veus-aquí de quina manera, en breus mots, resumia ell tots el greuges de Catalunya.